NAŠE ŘEČ

ROČNÍK XIV. ČÍSLO 3.

JOS. ZUBATÝ:

NAZNAK.

(Ostatek.)

Slova *vznak, navznak, znak, naznak* patří tedy podle našeho soudu do významové skupiny příslovcí vyjadřujících prostorovou polohu těla nebo nějakého předmětu neživého, ať v klidu či v pohybu. Je zajímavé, že i na jiných starých slovech této skupiny — jejich stáří zaručuje okolnost, že je můžeme stopovati ve všech slovanských jazycích — stále se opakuje zdůrazňování jejich významu předložkami *vz, na* a j. Povíme si o nich, zvláště proto, že podobnost jejich osudů s osudy příslovcí *vznak, navznak* atd. může býti na podporu výkladu, o nějž jsme se pokusili.

Indoevropský prajazyk měl mimo jiná prastará příslovce všelijakých místních vztahů, z nichž spojováním s pády podstatných jmen a s tvary slovesnými pak vznikaly předložky a předpony, slůvko *peri, per;* nalézáme je na př. v stind. *pari,* řec. *peri* ‚okolo‘, lat. *per* ‚skrze‘ (taková slova měnívají význam), něm. *ver-* (ve složeninách s rozličnými významy ukazujícími k původnímu významu ‚skrz naskrz, úplně’). Snad není na škodu, připomeneme-li si, že jsou na př. v jazyce staroindickém a v řečtině i slova významu hmotného, znamenající pronikání skrze něco, přes něco, do dálky a pod., s nimiž asi staré slůvko *peri, per* etymologicky souvisí, že s touto družinou spojují i na př. něm. *fern* ‚daleký‘, *fahren* ‚jeti na voze, na lodi‘ a jiná slova; ale nehodláme se pouštěti do podrobností, které by nás odváděly od vlastního úkolu. V slovanských jazycích nalézáme předponu *per-,* změněnou podle jejich hláskových zákonů, na př. v rus. *pere-,* jslov. *prě-,* pol. *prze-,* stč. *prě-* nebo v tvaru zdlouženém *přie-* (*přěvézti, přievoz, přědobrý* a pod.), nč. *pře-, pří-;* základní význam slovanský je asi ‚přes‘. Také k této praslov. předponě (pův.

ovšem slovu samostatnému), jako jsme viděli na předložce *na*, vznikla příponou *-k'* odvozenina *perk'* (rus. *perek,* jslov. *prěk,* pol. *przek,* č. *přiek*). Smíme se aspoň domnívati, že i toto slovo bylo, jako jsme to viděli na cslov. *v'znak'*, původně přídavné jméno, jehož se v době předhistorické užívalo i jako přísudkového přívlastku (srov. str. 31), že se tedy mohlo říkati — pro zřetelnost píšeme příklady, jak by byly zněly v staré češtině — na př. »muž jde přiek (= napříč přes pole, přes cestu a pod.), žena jde přieka, dietě leží přieko (= na loži napříč), postavi nohu přieku (= postavil nohu napříč), položi dietě přieko«. Takových dokladů v době dnešní již není, ale v srbštině toto předpokládané příd. jm. nalézáme o vlastnostech stálých jako přívlastek obyčejný podnes; říká se na př. *prijekî pût* ,příkrá, t. přímá, nejkratší cesta', *prijek čovjek* ,prudký, náhlý člověk', *,prijeka smrt* ,náhlá smrt' a pod. Není to způsob vyjadřování, který by pocházel snad z doby pozdní a jejž bychom měli vykládati nějakou novou obměnou tvarů starších; příd. jm. *prěk'*, *prěkyj* (i s nezměněným významem ,příčný') je známo také z památek staroruských a starosrbských.[1])

Že příd. jm. prasl. *perk'* v tvaru mužském (nebo středním) mohlo ztrnouti v příslovce, po krátkém výkladu, jejž jsme podali na str. 31, opakovati nemusíme. Tvar mužský tak nalézáme zejména v jazycích bulharském a slovinském *(prêk),* ale uvádí se i z běloruštiny *(perek)* a objevuje se podle Kálala (540) i v slovenštině. Také tvary střední podobných příd. jmen nabývají významu příslovečného, a to mnohem častěji než tvary mužské (tak na př. místo stč. *pěš* ve významu ,pěšky' slovenština užívá středního tvaru *pešo)*; a tak se i místo tvaru *perk'* objevuje se stejným významem příslovečným (napříč, navzdor a pod.) střední tvar *perko:* v srbštině *prijeko,* v bulharštině *prěko,* v polštině *przeko,* v staré ruštině ve složeninách jako *prěkoglagolati* (= mluviti proti něčemu), *prěkolaža* (= rak, zvíře lezoucí napříč, na-

---

[1]) V Avestě čítáme o zlých, čarodějných, dobrému božstvu nepřátelských *pairikách,* které škodí zvláště tím, že svádějí zbožné smrtelníky ke zlému; tyto pairiky se později mění v perských pověstech (se jménem hláskově změněným v *parí, perí*) v dobré bytosti obojího pohlaví, jež jako krásné *peri* přešly i do nového básnictví evropského. Význam předložky *peri, per* se v odvozeninách a složeninách měnívá i směrem mravním; snad v tomto slově vězí staroarijské příd. jm. *pari-kah* ,zlý, příčící se dobrému' (= praslov. *per-k')?* Příd. jm. *parikah* (v prajazykových hláskách *perikos)* v jaz. stind. není, ale podobný tvar je stind. *antikah* ,blízký' (v podst. jm. stř. r. *antikam* ,blízkost' vedle příslovce a předložky *anti* ,nablízku, naproti' = řec. *anti,* lat. *ante*). Praslov. *perk'* s příponou na předložce kmene zavřeného (praj. *perkos*) má obdobu na př. v stind. *utkah* ,roztoužený', vl. ,tváří, pohledem vzhůru obrácený' vedle předpony *ud* ,vzhůru'.

zpátek). Ba ve východních a jižních nářečích srbských se objevuje *preko* s 2. a 4. p. i jako předložka s významem ‚přes'. A tato nová příslovce se zase spojují s předložkami, jako jsme to viděli v tvaru *navznak, naznak;* a jako píšeme *naznak* slovem jedním, měli bychom psáti podobně i zde (v památkách stč. a v přepisech textů nářečních není v tom jednotnosti, ani v pravopise slovenském). Tak čteme na př. stč. »činiž dobře, ještoť jest vděk (co ti je libo), to, což nenie duši *napřiek*«, v slovenštině je *napriek, na priek* slovo velmi časté ve smyslu původním i přeneseném (a odtud asi pochází Holečkovo rčení »napřík žádosti jednati« Sp. 4, 186), také polština má příslovce *naprzek;* s druhým, středním tvarem příslovečným má Miklosich starosrbské doklady rčení »*na prěko* knigu razgnuti« (napříč knihu rozevříti). Objevují se i jiné předložky týmže způsobem. Tak srb. *poprijeko,* rus. *poperëk (poperëg),* pol. *w przek,* srb. *uprieko,* s významem v podstatě týmž. Zejména v těchto předložkových spojeních původní příslovce (vzniklé z příd. jména) nabývá, docela jako příslovce *znak* v tvaru *naznak,* rázu jména podstatného; a tak vzniká na př. v slovenštině skutečné podst. jméno *priek* (Kálal má na př. doklad »nerob taký priek« = nevzdoruj), které se může objevovati i v rozličných pádech. Proto chápeme, že se v slovenštině se stejným významem jako *napriek* říká i *priekom* (podobně, jako se říká i *hore znakom),* Kálal uvádí i příslovečné výrazy *v prieku, k prieku,* a potká-li Slovák po ránu babu, dovede si uleviti třebas i způsobem, o jakém vykládal Machek 13, 30 nn., slovy »bodaj ťa i *s priekom*«, a na př. u Kukučína (Sobr. sp. 19, 77, 125) jsme toto jméno čtli i v množném čísle.

Stará varianta těchto příslovcí je tvar na *-y,* jejž zase s týmž významem nalézáme samotný i ve spojení s předložkami ve všech třech skupinách slovanských jazyků. V církevních památkách srbských i ruských se objevuje příslovce *prěky,* v staré češtině je *napřieky* (tak, ne *napřěky, napřeky,* jak bývá přepisováno), a to žije ve znění *napříky* v nářečích moravských podnes (»si jak bečka a hubu máš napříky od ucha k uchu« říká v Lid. nov. 29. dub. 1928 kluk kamarádovi, na nějž se dívá skrze skleněný střep), Slováci říkají *naprieky,* Poláci *naprzeki,* dolní Lužičané *napřeki,* vedle toho, zase se stejnými významy, je v staroruských památkách *v'prěky (vopreki* a pod., také s významem ‚proti'), je také sloven. *poprieky,* pol. *poprzeki,* slez. *popříky* (popříky někomu dělati, Kott 7, 357). Tvary jako *napřieky* chápe mluvnický cit, ozývá-li se v nás vůbec, asi jako spojení předl. *na* se 4. p. mn. č., slezské *popříky* jako týž pád podst. jména *popřík;* je to přirozené, ale se stanoviště historického po mém soudě nesprávné.

Východištěm musí býti nejstarší tvar nepředložkový, strus. a stsrb. *prěky,* který přece jen sotva pochopíme jako 4. p. mn. č. nějakého podst. jména. Je to tvar 7. p. mn. č., jakkoli nepravdopodobně to zní (i chápeme-li 7. p. jako v příslovečných výrazech *stranou, tím směrem* a pod., nechápeme, kde se zde béře množné číslo, k tomu u slova, které pokládáme za jméno přídavné, nikoli podstatné). Takové tvary známe ze starých slovanských příslovcí, jaká máme i my v slovech jako *hrdinsky, česky,* jejichž *-y* se šířívá i do příslovcí jiných (tak se změnil původní tvar *brzo,* který dnes nám zní již skoro nespisovně, v *brzy,* tak slýcháme v mluvě lidové i na př. *pomaly, pomaloučky* místo *pomalu, pomaloučku,* a v slovenštině je *pomaly* tvar spisovný). A takové instrumentální trvary nalézáme ode jmen přídavných jako příslovce místních vztahů i v jazyce staroindickém, na př. *parâčaih* ‚daleko', *prâčaih* ‚kupředu', pod. *uččaih* ‚vysoko, vzhůru'. Slovanské jazyky mají příd. jm. *nic'* ‚dolů obrácený, spodní' a pod. (v polštině a v běloruštině zpodstatnělé *nic* m. r., *nica* ž. r., *nice* mn. č. znamená spodní stranu látky, rub), kterého stará čeština jako výrokového přívlastku (v tvaru zpravidla nesloženém, někdy i v tvaru složeném) ještě dost často užívá o pohybu osob směrem k zemi nebo i o ležení na zemi (Gebauer, Hist. ml. 4, 196). Říkalo se na př. »otec pade (padl) nic před ním, (Anna) pade nicě, (Loth) padl nicí na zemi, leží Trojě (město zničené) nicě, (dietě leží nice), (tři králové) padše nici poklonichu sě« a pod. S tímto slovem se po stránce hláskové úplně kryje stind. příd. jm. *nîčah* ‚nízký, spodní' a pod., jehož etymologická souvislost s předl. *ni* ‚dolů' v jaz. stind. je nepochybná; také u tohoto příd. jména je příslovce *nîčaih,* s týmž tvarem 7. p. mn. č. a s významem ‚nízko, dolů, na zem' a pod. Kde stará čeština kladla přídavné tvary *nic, nicě* atd., v jaz. stind. nalézáme tento tvar příslovečný; stč. *padl nic (nicě)* v něm zní *nîčaih papâta.* A máme-li v obdobném významu v jazycích slovanských buď příd. jméno (později ztrnulé v příslovce) *perk',* nebo příslovce *perky,* domníváme se, že i *perky* je tvar instrumentální. I příslovečný tvar, odpovídající ztrnulému příslovci *perk',* máme u příd. jména *nic'* v slovanštině. V češtině toto příd. jméno zaniklo, ale zachovalo se v ruštině; ovšem ne v původním způsobu, s možností měniti tvar podle rodu a čísla, ale jako příslovce: *past' nic* znamená jako v češtině ‚padnouti (též pokloniti se) k zemi', slovo *nic* však zůstává beze změny i při podmětu ženském nebo množném. Podobné doklady má Miklosich ze starosrbských památek (vedle dokladů stejných se stč.; na př. »padachu nic', pokloniše se jemu nic'« vedle »pad'še nici« nebo strus. »padošę nici«); a přidáme-li, že se v strb. památkách

stejně, ve významu příslovečném, užívá i středního tvaru *nice*, máme u téhož jména přídavného v témž významu všecky tvary, které jsme hledali na př. u čslov. příslovce *přiek*, totiž skutečné příd. jm. *nic'*, ž. r. *nica (č. nicě)*, mn. č. *nici* atd., z něho ztrnulé příslovce *nic', nice* (: pol. *przeko* atd.) a v jaz. stind. instrumentální příslovce *nîčaih* (: čsl. *prěky* atd.). A jako jsme viděli příd. jméno jako přívlastek nepřísudkový (*prijekî pût* a pod. v srbštině a v staré ruštině), nalézáme v lidové ruštině (jako v jaz. stind. *nîčah* ‚nízký') i příd. jméno *nicyj;* tak se říká na př. vrbě plazivé (Salix repens) *nicyja lózy* (»nízké pruty«, nebo jedním slovem *nicelóz).*

Osudy této slovní skupiny jsou složitější, než by se zdálo z toho, co jsme o nich zde pověděli. Jen zběžně z nich naznačujeme, že v slovenštině (jako jsme to viděli již v rodině příslovce *vznak*, str. 32) jsou také novotvary s koncovkou *-čky,* bez předložky i s předložkou, a s významem stejným (*priečky, napriečky, popriečky*), že jsou odvozeniny *příče (přieče)* ž. r. (skoro jen v příslovci *napříč* z *naprieči), příčka, příčný, příční (příčel* na žebříku, r. m., v Čapkově Turbině 3, 558 r. ž., vypadá jako slovo této rodině přizpůsobené z něm. Sprießel, které u nás žije také v tvaru šprysel, šprysl), že je i sloveso *příčiti se, zpříčiti se,* na Moravě a zvláště v Slezsku *popříkať* (dělati na vzdory), *zpříkať se* (též u Baara v Chodských povídkách 2, 36 a v Sebr. sp. 6, 398). Také u příd. jm. *nic, nicí* jsou slovesné odvozeniny, a to velmi staré, jak vidíme z toho, že pocházejí podle znění svého kořene *(nik-, nič-)* z doby před t. zv. druhou palatalisací (změnou *k* v *c*) a že je nalézáme i v jiných jazycích slovanských, ba i v jazycích baltských; ale výkladů podrobnějších se zase zdržíme.

Zbývají ještě dvě skupiny podobných slov, o kterých ještě krátce chceme promluviti. Jsou si dosti podobny významem a také zněním; srovnáme-li spolu jako jejich zástupce na př. slova *opět, -pět* (v přísl. *zpět,* stč. *vzpět*) a *opak, pak* (též sloven. *zpak* z pův. *vzpak),* a k tomu na př. pozdější tvary *na-vzpět (nazpět), na-vzpak (nazpak)* a třebas také *naopak* (obdobné *naopět* schází), vidíme podobnost jejich osudů velmi zřetelně. Máme také za velmi pravděpodobné, že obě ty skupiny na sebe navzájem působily, třeba se podrobností toho vzájemného působení můžeme jen velmi nejasně domýšlet. Hlavní rozdíl mezi oběma skupinami je ovšem v tom, že skupina našeho slova *opět* je v příbuzenství s praslov. podst. jménem *pęta,* č. *pata,* tedy se slovem velmi určitého významu hmotného, kdežto skupina slova *opak* má příbuzenstvo v slovech významu spíše formálního, týkajícího se po-

měrů místních a směrových. Zřetelnější je naše skupina první, a proto si všimneme nejprve jí.

Slov. podst. jm. *pęta,* č. *pata* je příbuzné s prus. slovem *pentis* ‚pata', k němuž patří také lit. *péntis,* lot. *piets* r. m. (hřbet, ‚pata' sekyry), lit. *pentinas,* lot. *piesis* r. m. (ostruha, t., co je na patě; slovo lot. by mělo v 1. p. zníti *pietis,* ale má *-s-* působením jiných pádů, na př. 2. p. *pieša,* v nichž *š* je z pův. *tj).* K tomuto podst. jménu patří příslovečné složeniny s předložkami, v tvaru praslov. ukončené měkkým jeřem: cslov. *zapęť* ‚v zápětí, těsně za něčím (místně), po něčem (časově), současně' (jako příslovce nebo i předložka s 2. p.), sloven. *zápäť,* ob. *zápät* (»vyšiel zápäť za ním« a pod.); cslov. *v'spęť* č. *vzpět, zpět,* sloven. *zpäť, zpät,* slovin. *spet;* cslov. *opęť* (s původním významem ‚zpět', z něhož teprve vznikal náš význam ‚opět'; opětování je jako návrat toho, co již bylo), č. *opět,* sloven. *opäť,* srb. slovin. *opet,* rus. *opjať,* pol. *opięć.* Významovou souvislost těchto příslovcí s patou nebudeme vykládati (je zřejmá zejména v cslov. *zapęť,* sloven. *zápät,* a v odvozeném odtud č. *zápětí);* říkáme-li »jíti v zápětí za někým«, je to totéž, jako bychom řekli, že mu jdeme v patách. Ani samohláskový rozdíl v kořenné slabice slova *pata, zápětí* nemusíme vykládati; známe jej na př. ze slov *svatý* (psl. *svętyj), světější, světiti, světice* (a *posvícení* = stč. *posvicenie)* a má původ v přehlásce stč. střídnice praslovanské nosové samohlásky *ę* (stč. *ja,* za retnicemi *a*) před měkkou slabikou. Slovo *opęť* nalézáme ve všech slovanských jazycích a smíme tedy předpokládati, že pochází z doby praslovanské; také *v'zpęť* je jistě slovo prastaré. O slovanských příslovcích na měkký jeř je vůbec pravděpodobné, že vznikla z původních příd. jmen, užívaných v platnosti výrokových přívlastků (v. o tom rozpravu uvedenou na str. 31); podle stáří příslovcí *opęť, v'zpęť* smíme se toho domnívati i o nich, třebas nemáme u nich přímých stop něčeho podobného. Ale co jsme viděli u příslovcí *v'znak'* a *prěk',* vidíme i zde: zase nalézáme stará slova, o kterých zde mluvíme, ve spojení s předložkami. Tak má slovenština vedle *zápät, zápäť,* také *vzápäť (v zápäť);* vedle *vzpět, zpět* je *nazpět* (také v lužičtině *naspjet,* s předl. *v* pak *wospjet);* vedle cslov. *opęť* je i *v'zopęť* (slovin. *zopet,* srb. *uzopet),* v srbských a ruských památkách i *naopęť* (s významem ‚dozadu' a pod.). Také jiné tvary příslovečné se objevují. V starší češtině nalézáváme tvar *opěty,* vzniklý asi napodobením příslovcí na *-y,* napodobením příslovečných pádů některých jmen (jako *honem, valem, vzteky, hlady, pomalu* a pod.) vznikla i příslovce *zpátkem, zpátky, nazpátek, pozpátku,* pro která sotva budeme předpokládati původ ve skutečném podst. jménu *zpátek, vzpátek,*

jež by bylo mělo všecky pády. Také zajímavé odvozeniny slovesné bychom zde mohli uvésti, ale k těm se snad vrátíme jindy.

A jak jsme již naznačili, podobná je skupina slov družících se k příslovcím *pak, opak* atd. Již Miklosich (Etym. wtb. 224) ukazuje na příbuznost se stind. příd. jménem *apâkah* (daleký, z dálky přišlý) a s jinými příd. jmény podobnými, jež jsou odvozena od předložky a předpony stind. *apa,* ř. *apo,* lat. *ab,* něm. *ab* atd. V praslov. *opęť* je počáteční samohláska *o* asi předložka, sotva má původ jiný; v praslov. *opak'* by to mohla býti správná střídnice samohlásky *a-*, kterou se počínají příbuzná slova jiných jazyků indoevropských, z nichž jsme některá uvedli, takže by se slovo *opak'*, v slovanštině příslovce, úplně krylo se stind. přídjménem *apâkah.* To je mínění Miklosichovo, jemuž možnosti, ne-li pravděpodobnosti, upírati nelze. Dnes ovšem nestačí pouhé slovo, že počátečné *o-* často »odpadlo«; dnes jsme zvyklí aspoň se pokoušeti o výklad takového nepravidelného hláskového zjevu, zejména jde-li o četnou rodinu slov spolu zřejmě příbuzných, z nichž některá mají na začátku o samohlásku více. Jsou případy, kde se počátečná samohláska ztratila ojediněle z příčin rozličných, často ani ne zřejmých. V češtině na př. zaniklo v době historické *i-* v příslovci stč. *inhed* (z *in'-hed,* pův. asi ‚pojednou'), *ihned,* nč. *hned* (staří písaři často psávali *i hned,* a to nám svědčí, že v slově *ihned* jejich jazykový cit hledal dvě slova, spojku *i* a příslovce *hned);* je-li slov. předložka *na* opravdu příbuzná s řec. příl. *anô* (str. 33) ‚nahoru, nahoře', zanikla v ní nějaká samohláska způsobem, který se snad nikdy docela nevysvětlí; v jazyce stind., v němž se předpona *api-* (= řec. *epi)* objevuje v plném znění v nesčíslném počtu složenin, později se také objevuje ojediněle táž předpona v tvaru *pi-* (to se vykládá tak, že z případů, kde podle stind. hláskových zákonů počátečná samohláska splynula v jedno s koncovou samohláskou slova ve větě předcházejícího, tvar *pi* byl přenesen i na případy, kde by měl býti plný tvar *api).* Hláskový rozdíl mezi příslušníky slovní skupiny *opak'* — *pak'* snad bychom pochopili nejsnáze tak, že asi vznikl napodobením skupiny družící se k příslovci *opęť* kde počáteční samohláska je původní předložka; obě ty skupiny jsou si podobny i významem ‚a zejména praslovanská tvarová dvojice *opęť* — *v'zpęť* (č. *opět* — *vzpět, zpět* atd.) mohla býti vzorem, podle něhož bylo k příslovci *opak'* přitvořeno příslovce *v'zpak',* jež se pak stalo východištěm dalších tvarů *pak'* atd.

Také u této skupiny hledáme východiště v původním jméně

přídavném, odvozeném od prajazykové předložky *apo* ,od'.[2]) Toto příd. jméno je přímo zachováno v několika málo dokladech v nejstarších památkách jazyka staroindického, kde *ápâkah* znamená ,vzdálený, dozadu oddálený'; jsou k němu (s odchylným přízvukem na koncovce) i příslovce *apâkâ* (daleko), *apâkât* (z dálky) a příbuzná příd. jména jiná, *apâčînah* (západní), příd. jm. kmene *ápâňč-, ápâč-* (dozadu obrácený, západní.[3]) Snad jsou i v slovanštině zbytky tohoto původního mluvnického významu. Máme v Čechách Starou a Novou Paku; *Paka* (a *Paká,* jak se v tamním kraji také říká: chodí se na př. i do Paký, na Pakou a pod.) by mohl býti ž. rod příd. jména, které by bylo označovalo nějaký znak zeměpisné polohy. Nepochybné doklady příd. jména slušejícího k příslovce *opak'* jsou ovšem v rus. *ópakij* (do zadu směřující) a v srb. příd. jméně *opâk, opakî* (zvrácený, zlý; na př. opak čovjek ,zlý člověk', opako dijete ,zlé dítě, které mnoho pláče').

Nejčastější ovšem, mimo odvozeniny, také u této skupiny je význam příslovečný. V staré češtině je příslovce *opak* s významem ,dozadu' slovo hojně doložené. Tak čteme na př. v tištěném Passionálu z r. 1495, jak »svatá Juliana opak ruce ďáblu svázavši . . . poče ďábla nemilostivě bíti« C, 9a; jinde se tam vypravuje o mlynáři, který měl mlýn na vrchní vodu, ale změnil tok na vodu spodní, a »jakž to brzo (jakmile) učinil, tak ihned opak mlýnské kolo po vodě se točiti počalo« L, 5a. Totéž slovo může znamenati pak i ,naznak' (totiž ne předem dolů, nýbrž zadem); tak překládá žaltář Kapitulní 20, 13 (pones eos dorsum) »položíš jě opak« (ž. Poděbradský »chřebtem«, polský Florjański »wznak«). Totéž příslovce nalézáme na př. i v bulharštině, v polštině, v lužičtině; a zase nalézáme podobné tvarové varianty, jaké známe již z jiných skupin, o nichž jsme zde mluvili. Církׄ. slovenština má tvar *opako* a *opaky* (*wopaki* také dolní lužičtina), čeština se slovenštinou, bulharština a srbština mají *naopak.*[4]) Také nepů-

---

[2]) S touto předložkou (a předponou) je bezpochyby etymologicky příbuzná slovanská předložka a předpona *po, pa-* (lit. *pa, pô*), ale to je věc, která leží příliš stranou od našeho vlastního úkolu.

[3]) Indovi je ,přední' stranou světa východ; k východu obrácen se modlí a obětuje. Západ je ,zadní'. Jih pak podle toho je ,pravý' (*dakšinah* = slov. *des'n';* to slovo žije ještě i v Čechách jako jméno říček a osady, *Desná);* a slovo Dekkan (Dekkhan, Dakkhan), kterým se učíme ve škole jmenovati jižní Indii, znamená ,jih'. Sever je Indovi strana ,hořejší', protože na severu jsou nejvyšší hory; a totéž slovo (*uttarah*) znamenává také ,levý'.

[4]) Nalézáme-li na př. u Jungmanna doklady, kde je psáno *wopak* nebo dokonce i *w opak,* vidíme v nich raději lidovou výslovnost *vo-* místo o- než spojení s předl. *v.* Tak také, píše-li Hilarius Litoměřický v traktátě proti

vodní podst. jm. *opak* nalézáme (jako jsme viděli podst. jm. *znak*, sloven. *priek*); my říkáme aspoň o něčem, že to je »pravý opak« toho, co bychom očekávali, Slovák může již všelicos dělati opakom (= hřbetem ruky) nebo i »opakom hrablí« (hřbetem hrabí, ne »zúbky«, Slov. pohl'. 45, 403), kdosi pomazal kolomazí dno čtvrtce »z opaku« (na vnitřní ploše, Sborn. Mat. sl. 7, 41), jiný »skúmal látku na opaku (na rubu) i líci« (Kukučin 9, 94).

Příslovce praslov. *pak'* nalézáme ve všech slovanských jazycích, ovšem v nestejných významech; vzpomeňme jen, jak v češtině samé význam ‚potom', plně příslovečný, klesá v úkol spojky odporovací nebo prostě zesilující nějaké slovo tázací (na př. pak jsme šli domů; kdo uvěří, spasen bude, kdož pak neuvěří, bude zatracen; kdopak to byl?). Základní významy jsou asi ‚nazpět, opět', ale vedlo by nás daleko od cíle, kdybychom je chtěli sledovati do podrobností. Také zde nalézáme instrumentální tvar *paky*, zejména v jazyce církevním a v památkách staroruských (s významy ‚zpět, dozadu, opět, ještě, potom, naproti tomu' a p.). A zase složeniny s předložkou, zejména *v'zpak'* (v staré ruštině také *v'zpaky*). Jungmann uvádí doklad z Hankových ukázek překladu Ebertovy Vlasty (Vlasta se na honbě setká s Přemyslem a pozná jej; »však Vlasta jak bez ducha se chvěje hrůzně vzpak« = zpět, v rýmu na »zrak«, Čas. mus. 2, c, 43), který je v našem písemnictví ojedinělý, zato v slovenštině je *zpak, spak* (jako *zpět* ze *vzpět*) slovo velmi časté, objevující se především ve rčení *zpak rukou* nebo obyčejně *zpak ruky, zpakruky* (o pohybu ruky od těla tak, že je při tom dlaní obrácena k tělu; možno na př. zpak ruky nalévati z láhve nápoj do sklenky, plesknouti po něčem zpak ruky, v nějakém pověrečném výkonu krávu nebo jiné zvíře švihnouti bičem zpak ruky a pod.). Vlastní význam toho rčení i zaniká; Kukučin na př. mohl napsati (Slov. pohl'. 43, 561) i o pouhém švihnutí palčivým slovem »len švihol zpakruky, a dobre ju švihlo«, v Sobr. sp. 19, 194 pak se podobně vyjadřuje o pokoutním, ne správném zasahování do všech možných věcí. — Vedle *zpak* se říká i *nazpak* s významem ‚nazpět' (zvláště u Hollého je časté *nazpák*). A se stejným významem má polština slova *wspak* (dla czego rak chodzi wspak? Flajšhans, Přísl. 2, 387) i *nawspak* (a vedle toho zastaralé *wspakiem*, v němž zase vidíme zárodek nepůvodního podst. jména *wspak*).

Jiřímu z Poděbrad posměšně o vopaktálech m. kompaktátech: »a by (kdyby) byl (král Jiří) v tom svém pokoji déle trval, byl by všecku zemi k svým vopactatam připravil« Rožmb. 16a (tak po Hilariovi říkali kompaktátům i jiní, říkali dokonce i konprdaty, v. Gebauer, Slovn. 2, 89, Flajšhans, Přísl. 2, 46). Hilarius píše *vo-* m. *o-* často, na př. von, vohňový, i votec atd.

Také zde bychom mohli vykládati o odvozeninách této slovní skupiny a našli bychom mezi nimi i slova zajímavá, jako na př. č. *opakovati, páka, páčiti, pakost* (o všelijakých protivnostech), sloven. *spaknúť*, ale ztráceli bychom se v podrobnostech. Beztoho nám šlo jen o to, abychom ukázali, že vývoj od přídavného jména k příslovci (a dále od příslovce k podstatnému jménu), jejž jsme hledali v dějinách slova *vznak, navznak (znak, naznak),* má obdoby i v dějinách slov jiných, jemu podobných.

Volavka.

1. Některé staré tisky české rozlišují dvojí *l:* tvrdé *ł*, označované v nich (v písmě ovšem švabachovém) kličkou u vrcholu písmene *l*, podobnou kličce písmene *e*, a *l* měkké nebo snad spíše střední, netvrdé, označované obyčejným písmenem *l*. Některé tisky zachovávají tento rozdíl velmi důsledně, tak na př. bible Kralická a knihy vyšlé péčí Veleslavínovou, jiné pletou oba typy beze všeho pravidla, až na konec opanoval typ jediný. Týž rozdíl býval časem naznačován již před tiskem na př. dvojím *ll*, označujícím *ł* tvrdé, a *l* jediným, nebo *l* s tečkou nad písmenem a bez něho (*l* s tečkou v Husově pravopise bylo tvrdé, jinde tak bývá psáno *l* netvrdé), ale z největší části rukopisy rozdílu nečiní (viz o tom o všem u Gebaura v Hist. ml. 3, 353 nn.). Nemusíme vykládati, jakou pomoc časem etymolog nalézá ve způsobu, jakým se v památkách píše hláska *l* v slově, o které mu jde.

Někdy se ovšem stane, že etymolog v pramenech samých o této věci přímého poučení nenajde. Anebo najde poučení obojetné. Tak tomu je u jména ptačího rodu volavek (Ardea). Bible Kralická, jež o volavce mluví v 5. kn. Mojžíšově 14, 18 jakožto o ptáku k požívání zapověděném (volavčí maso ostatně prý ani není chutné), píše v obou vydáních *wolawka,* Veleslavínův Nomenclator v textu i v rejstříku slov *woławka;* opakování stejného pravopisu tedy činí velmi pochybnou domněnku, že by v jednom z obou pramenů byla chyba. Mohli bychom se domnívati, že Kralická bible pro svůj moravský původ zasluhuje více důvěry než Veleslavín; ale Slováci píší *volavka, volávka, volavica,* příd. jm. *volavčí* (Slov. pohľ. 43, 318; 44, 271), a jejich *l* odpovídá našemu

ł, kdežto netvrdé *l* našich starých tiskařů je sloven. měkké *l'*.[1]) Mohli bychom se též dovolávati českého vydání Komenského díla Orbis pictus z r. 1728, v němž 23, 3 čteme tvar *vołavka*, ale typ *ł* má v této knize, jak se zdá, spíše význam dekorativní, než aby vystihoval skutečnou výslovnost.[2]) Ale rozdíl mezi Veleslavínovou vołavkou a kralickou volavkou zůstává a potřebuje výkladu.

Podobnou nesrovnalost vidíme i v jiném slově, které snad již proto smíme pokládati za příbuzné se jménem volavky. Mezi knihy, které liší dvojí *l*, patří také Passionál tištěný v Praze r. 1495 (má proti jiným podobným pramenům zajímavou zvláštnost, že před samohláskou *e*, ať je její původ jakýkoli, stále píše *ł*). Tam čteme L, 5a, jak sv. Remigius kterési město, v němž se mu stalo příkoří, potrestal tím, že v něm »mužie v třiesléch úpast (kýlu) trpěti budú a ženy všeckny budú *woławe* (volaté)«. V jednom z rukopisů zde čteme wolawy, v jiném wolewi (= volevy, s tvarem v přísudku nesloženým). Příd. jméno *volavý* s významem ,volatý' známe z Klaretova slovníku (ze 14. st.); v témže slovníku je také podst. jm. *volavec* (volatý člověk), jež se objevuje v tištěném slovníku z r. 1511 i ve znění *volevec*. Tyto prameny dvojí *l nemají*, ale střídání slabik *la* — *le* svědčí o *l* netvrdém (je to zřejmá přehláska, jež se ovšem původně řídila měkkostí nebo tvrdostí slabiky následující). A netvrdé *l* očekáváme také podle původu slova *volavý*, jejž nelze hledati jinde než v podst. jm. *vole*, praslov. *vol'e* (původní sklonění bylo podle vzoru *pole*, praslov. *pol'e*, a přešlo v češtině v době dosti staré do vzoru *kuře*). Měkké *l* má totéž slovo i v polštině, kde je ovšem význam poněkud odchylný (żyły wolawe jsou žíly hrdelní, venae jugulares). Otázka, který z obou tvarů je správnější (nebo starší), zdali *volavý* či *vołavý*, mění se tak v otázku, jak se stalo, že se původní *l* změnilo v některých částech našeho jazykového území v *ł*; a odpověď na ni není nesnadná. Byla slova jiného původu a velmi podobného znění, s jediným rozdílem tvrdého *ł* místo původního měkkého v slově *volavý*, která patřila k slovesu *volati;* bylo příd. jméno *vołavý* (snad s významem ,lákající', na př. Arch. č. 7, 443 z r. 1464), čižebníci mívali volavé ptáky, byli volavci, kteří pánům na honbách voláním naháněli zvěř, a není v jazykových dějinách zjevem neslýchaným, že dvě slova různá,

---

[1]) Ostatně Slováci říkají volavce, jak se zdá, raději *rybár* nebo (podle Bernoláka) ***hltavica, hltavka.***

[2]) Český text tohoto vydání, vyšlého v Levoči na Slovensku, má mnoho slovakismů. Ještě více jich je ve vydání z r. 1685. Obě tato vydání učinil minulého roku přístupnými prof. H. Jarník v brněnské sbírce Veškerých spisů J. A. Komenského (sv. X[8]).

ale zněním podobná, zvukové rozdíly úplně ztratí. To se asi stalo také se slovy *volavý* a *vołavý* tak, že výslovnost s netvrdým *l* zanikla (ani nevíme, stalo-li se to na celém území československém). Poučné je, že tato změna nenastala v slově *volatý*, jež Veleslavínův Nomenclator zase v textu i v rejstříku píše stejně, ale s netvrdým *l*. Toto slovo nemělo vedle sebe slova podobně znějícího, které by bylo mělo *ł* tvrdé; proto zachovalo znění původní.

Také ve jméně *volavka* máme *l* netvrdé za původní. Nechápeme, proč by se v tomto slově *ł*, kdyby bylo původní, bylo mělo změniti dřív než v slovech jiných v *l* netvrdé, kdežto postup opačný byl na snadě proto, že *volavka* je slovo, které zní jako ženský rod jména *volavec*. Jméno *volavka* je podle našeho mínění podst. jm. ž. r. odvozené od příd. jména *volavý*. Kdo kdy viděl obraz volavky, pochopí, že mohla dostati jméno, které znamená vlastně volatého ptáka. Všechny rody a druhy čeledi volavek »mají let těžký, pomalými údery křídel provázený, při němž krk mají skrčený, takže hlava spočívá na ramenech, což je vyznačuje, i stojí-li v klidu« (Ottův Slovn. n. 26, 910); krk vyhnutý daleko dopředu opravdu vypadá jako ohromné vole.[3])

2. Jméno *volavka* je jen české a slovenské. A snad původně jen české; není nemožné, že v dobách, kdy král český býval také králem uherským, toto jméno se dostalo na Slovensko z Čech. Volavčí peří již tehdy bývalo hledanou ozdobou a jistě předmětem obchodu mezi vzdálenými kraji, a jako dnes naše dámy spíše mluví o rajeru a rajerových perech (něm. Reiher) než o volavce, mohlo slovo *volavka, volavčí peří* aspoň z části vytlačovati v »Horních Uhrách« jména domácí. To by nám mohlo také vysvětliti, proč Slováci píší a patrně také vyslovují *volávka* atd. místo očekávaných tvarů s měkkým *ľ*. Ale nutný tento výklad není. Slováci voleti ptačímu i lidskému neříkají *voľe*, nýbrž *grlo* (to je slovo pocházející asi z nějakého nářečí polského, etymologicky totožné s čes. slovem *hrdlo*), *hrvoľ, krop, krup* (něm. *Kropf*), *gogoľ, goľva* (v. Kálalův slovník). Mívali jistě také staré slovanské slovo *voľe* (Miklosich v Et. wtb. 394 má tvar *vola,*

---

[3]) Tento výklad byl stručně naznačen již ve Flajšhansově díle Klaret a jeho družina (Sbírka stč. slovníků I), 1928, str. 502. Volavka snad ani není jediné zvíře, které má jméno od volete. Slovník z r. 1511 má také slovo *volevec* s významem lat. irundo, což prý je ryba (piscis). Irundo by mohla býti zkomolenina (z části podle hirundo = vlašťovka) místo hirudo = pijavice. Pijavice nabotnalá vyssátou krví má dosti podobnosti s nacpaným voletem. Že se před několika staletími zvířata netřídila podle dnešní zoologické soustavy, je věc dobře známá.

asi = *voľa*), z tvarů *goľvavý* vedle *goľvatý, grlavý* (Orbis p. 43, 4) vedle *grlatý* smíme souditi, že mívali také příd. jm. *voľavý* (a *voľatý*), a mohli míti i domácí slova *voľávka, voľavica, voľavčí* a pod.; ale když zanikla úplně nebo skoro úplně slova *voľe, voľavý,* je docela přirozené, že by vedle slovesa *volať* a slov od něho odvozených lidová etymologie byla změnila ve jméně volavky původní měkké *ľ* v *l*. Volavka se dnes v Čechách ukáže jen zřídka kdy, nejspíše na některém z jihočeských rybníků; máme-li pro ni jméno ať již jen české či československé, smíme v tom viděti důkaz, že bývala u nás ptákem známějším, a je-li správný náš výklad jejího jména, že naši předkové znali nejen její peří, ale i její podobu. (Příště ostatek.)

POSUDKY A ZPRÁVY.

Jiří Stanislav Guth-Jarkovský, *Paměti.* Díl I. 1. Doby mládí. 2. Doby štěstí. Díl II. Paměti olympijské. Díl III. Na dvoře republikánském. Vydalo nakladatelství Hejdovo a Tučkovo v Praze 1929. Za 22 + 25 + 27 + 40 Kč brož.

České literatuře memoárové přibylo Pamětmi J. S. Gutha-Jarkovského nové rozsáhlé dílo, které svou neskrývanou tendencí leckde asi narazí na odpor, zvláště proto, že z valné části vypravuje o osobách dosud žijících. Ale přes to je zajisté dokumentem z doby velikého převratu, pro niž nikdy nemůže být dokladů nadbytek. Dílo je rozděleno ve tři hlavní části. Z nich jen první budí harmonický dojem klidného a vyrovnaného vzpomínání, neboť v ní autor popisuje začátek svého života, šťastné dětství a život studentský, doby »bezstarostí«, jak sám říká. Zde se dovedl ještě srdečně i humorně rozhovořit o svých kamarádech i profesorech, s tklivou melancholií vzpomínat na prostředí rodinné, plné něžné lásky i mateřského odříkání. V dalších svazcích se tento milý ráz mění v hořkou zpověď života zklamaného, ztrpčovaného lidskou nešetrností a zlobou. Autorovy soudy o lidech bývají velmi často odmítavé a nemilosrdné a v své přímosti odvážné, neboť jejich měřítko je čistě osobní; autor sám to několikrát loyálně připomíná. Kritiku lidských slabostí rád odívá v podobu zlomyslné anekdoty a často vyřizuje účty satirickým šlehem. Takové štiplavé charakteristice neušel ani prof. Gebauer, s nímž měl autor nepříjemnou zkušenost při zkoušce z němčiny. A celkem je v tom množství lidí, jež v svém díle čtenáři představuje, jen maloučko těch, kterým bez výhrady projevuje sympatie. Ale třeba říci po pravdě, že se

stejnou přímostí posuzuje autor i osoby z pokrevního svého příbuzenstva, ba i sám sebe. Na mnoha místech s nestrojenou skromností promlouvá o svém talentu a významu spisovatelském, o úspěších ve škole i v činnosti veřejné, bez obalu vypravuje o nesnázích, jež mu působila vadná výslovnost, atd. Není však mým úkolem zkoumati, pokud je spisovatel v svých vzpomínkách pravdivý a spravedlivý; to je věc těžká a ještě odpovědnější než vzpomínky takové psát. Jde mi především o jazykovou a stilistickou stránku tohoto díla a svým úvodem chtěl jsem jen naznačiti dojem, který Paměti v čtenáři budí. Formálně jsou tyto Paměti jen materiálem, jenž nebyl organisován uměleckou kázní, a proto zůstaly pestrou a jen zevně urovnanou mosaikou, volně se pojící ve čtyři velké obrazy života soukromého, školského, sportovního a politického.

Svůj poměr k mateřskému jazyku vyjádřil spisovatel několikrát v své knize a z jeho slov plyne jasně, že vždycky míval upřímný zájem o dobrou češtinu. Je to viděti už z nadšené chvály, jíž zahrnuje svého učitele na rychnovském gymnasiu prof. Vycpálka, milovníka nerušené řeči české a horlivého jejího propagátora mezi studenty, i z vypravování, jak poctivě, ale s malým zdarem opravoval své rukopisy podle českých Brusů i jak je dával opravovati odborníkem (I. 137, 488, 490). Úsilí psáti dobrou češtinou se projevuje také v Pamětech a chyby, jež se v nich najdou, třeba přičítati na vrub obecnému úpadku knižní češtiny. Smysl pro jazykovou charakteristiku vede autora k tomu, že si dává i tam, kde nereprodukuje přímo výrok jiné osoby, obecný pardon pro výrazy nespisovné, běžné však v prostředí, které právě popisuje. Tak i ilustrací k ovzduší patrimoniálního života vrchnostenských úředníků a života městského v době autorova mládí jsou slova landaur I. 37, veškostn I. 47, gláskostn I. 49, kasa I. 57, kvelb I. 381, kvelbík I. 64, vinklařit I. 65, portmonka, šuple I. 66, portmoné I. 104, šenk I. 90, verštot I. 94, nóbl židovka I. 109, handlovat, kšefty I. 116, partaj I. 123, hraběcí kasír I. 174, delektýrovat se I. 288, atd.; ovzduší profesorské ironisují výrazy pozorovák I. 353 a j., školdozorce I. 78, pedagogický kšeft I. 414, mít pedagogický rozum v pachtu I. 399, jediný pšoures mého úřadu I. 472, a pod. I jinak je kniha plna reminiscencí na volný hovor rozličných vrstev pražských i venkovských, a to nejen v slovníce, nýbrž i ve frazeologii, na př. podfuk I. 114, 288, podfukář a čížek I. 418, 509, to byl ouraz I. 34, 292, matka nešla na ten špek I. 163, teta bývala celá perplex I. 33, vyhazov I. 290, prošmejdil jsem zábavy I. 295, supírovat s dívkou a její garde I. 296, abych nebyl krobiánem

I. 301, studentům dělávalo legraci, když ... I. 293, funus I. 50, styky mezi civilem a armádou I. 305, mašiny I. 116, figle I. 404, švindl I. 415, všelijak jsem se prošvindloval II. 53, bába ostala za námi koukat I. 82, jejího bratra neměl jsem nikdy tu čest I. 96, čul jsem z toho nedůvěru I. 476, vyprášiti frak někomu II. 207, vrážet peníze do knih I. 476, míti na hlavě máslo I. 449, atd. Někdy nebyl autor dost kritický a přejímal s tímto lidovým tónem také chyby, kterým by bylo bývalo lépe se vyhnout, zvláště pokud jde o hláskovou a tvaroslovnou stránku jazyka, na př. drůžička I. 19, hříště I. 48, kněhkupec I. 126, ocítit se I. 274, 320, 366, 373 (dokonce cirkus se ocítil v městě) a j., tluču I. 307, prohrajou II. 25, kožešina I. 272, nahražovati I. 487, ohražovati se I .464, ohražení II. 60, sečtělý I. 497, trápení začlo I. 131, statě 483, 490 a j. (m. stati), s mojí matkou, mojí matce I. 25, 26 a pod. velmi často, ho m. jej I. 477 a j., první můj ples odbyl jsem si I. 128, dragouni svolávali se na kutě od jejich kuchařek I. 308 (m. svých), jakého račte být oboru? I. 211, kolísati m. kolísati se I. 158, také bratr byl s sebou I. 512, obchodník střižním zbožím I. 38; nevím, jestliže ... to stálo za tolik peněz I. 413 (m. zdali) atd. Vůbec se zdá, že autor přeceňuje lidový jazyk, neboť se ho dovolává i ve větě, v které spisovnému jazyku kriteriem býti nemůže. Vykládá totiž na str. I. 376, že duál (?) v názvu knihy Za horama Pyrenejskýma je lepší než spis. »za horami pyrenejskými«, protože tak říká lidová mluva obecně, a mimo to je prý spis. tvar hrozně nelibozvučný. Kdyby si autor důsledně a kriticky činil živý, přirozený usus jazykovým vůdcem, bylo by to hodno ovšem chvály. Ale toto bohužel není; autor se nedovedl úplně zbaviti papírového dědictví doby, z níž literárně vyrostl, ani nečistého nánosu doby nynější, a tak často falešným tónem zazní u něho slovo, pro něž by v lidové řeči příkladu nenašel. Je tu na př. obligátní vezdy I. 24, 94, 123, a j.; dlužno I. 183, 292, II. 25, a j.; dík laskavosti a dík dobré náhodě I. 5 m. laskavostí, náhodou; u příležitosti oslav I. 176 m. při oslavách nebo za oslav, při příležitosti mých 50. narozenin II. 82 m. v době mých narozenin, při narozeninách; dovolená za účelem prací literárních I. 357 m. k pracím; zvláštní konference za příčinou tělesné výchovy I. 279 m. o tělesné výchově; blahovolný vůči členům sboru, zachovával vůči němu úctu I. 317 m. k členům, k němu; klub, po případě jeho odbor I. 506 m. nebo; výprava včetně tennistů II. 151 m. i s tenisty; ústav byl velmi četně navštěvován I. 277 m. měl mnoho žáků, pod. navštěvoval jsem i plesy I. 295, přednášky I. 180 m. chodil jsem na plesy, do přednášek; nedoznané sympatie I. 135 m.

skryté, tajné; doznala, že umí česky I. 244 m. přiznala se, a pod. I. 317, 373, II. 79 a j.; patřičný I. 237, 261 a j. m. náležitý, příslušný; cizina ho (odporu) neodstranila I. 259 m. nenapravila, nevyléčila, nezměnila, a pod. I. 275; byt postrádající všeho pohodlí I. 304 m. byt bez pohodlí, nepohodlný; vyměniti několik dopisů I. 496 m. několikrát si napsati, poslati dopis a pod.; olesněné kopce I. 509 m. lesnaté; zodpovědnost II. 19 m. odpovědnost; obvyklý rámec smutných scén vánočních stromků I. 331 m. obyčejný, všední, běžný; ba i »kdyžtě« tu vystupuje pohostinsky (jen jednou: I. 369) místo náležitého ‚vždyť'. S oblibou užívá autor módních slov složených s *bez-*, která se ve spisovném jazyce rozšířila podle němčiny na újmu dobrých slov domácích, na př. bezohledný I. 20, 233 a j. m. nešetrný; bezvýsledně II. 30 m. marně, nadarmo; bezúčelné špacírky I. 509 m. zbytečné; bezvýznamný výnos II. 28 m. malicherný; a pod. Jiná taková zbytečná slova složená jsou spolupůsobiti při něčem I. 376 a j. m. působiti, pomáhati při čem; léta obecnoškolská I. 42 m. prožitá na ob. škole. Vliv dnešního jazyka knižního se jeví také ve významové nepřesnosti některých slov, na př.: na svůj úkor III. 7 m. na svou újmu; nelze popříti (jeho) velikou energii I. 441 m. upříti, neuznati; světa zběhlý II. 39 m. znalý (či scestovalý po světě?); sjezd dvacítiletých abiturientů naší oktávy I. 362 m. po dvacíti letech, pod. I. 437, ba dokonce sjezd 40letých maturantů I. 447; nadužívá se i slovesa převzíti: převzíti odpovědnost I. 17 m. vzíti na sebe, převzíti úkol II. 160 m. přijmouti, a pod. jinde.

Jiné strojenosti jsou způsobeny autorovou zálibou v slovech starožitných. Proto také velmi často užívá slov, jejichž knižní význam nebo tvar vznikl nepochopením pravého jejich významu, na př. tudíž I. 93, 126 a často m. tedy, proto; záhy I. 25, 60 83 a často m. brzo; druhdy I. 51 a j. m. kdysi, dříve; posléze I. 62 m. konečně; svého času II. 11 m. kdysi, někdy; ten který m. ten neb onen I. 414, II. 15 a j.; -tě v byltě I. 108, II. 127 a j. m. byl. Zbytečné archaismy jsou najmě I. 69 a velmi často m. jmenovitě, především, hlavně; kočí vozy I. 280 m. kočáry; hrabě býval pokládán za šlechtice řečeného českého I. 186 a pod. jinde m. podle pověsti, prý českého (smysl tu ostatně není dost jasný); překážky u vykonávání předpisů I. 225 m. ve vykonávání nebo při vykonávání; skupina předmětná I. 257 m. předmětů. Také ve vazbách autor archaisuje: zvláště si oblíbil neosobní vazbu typu ‚bylo mi udělati něco' a užívá jí i tam, kde by i v staré češtině byla zněla strojeně, na př. pánům profesorům bylo psáti vysvědčení I. 104 m. měli, musili; profesor Š., kterému bylo uvá-

děti nás v taje filosofie Platonovy I. 142 m. který měl; a pod., někdy dokonce na újmu srozumitelnosti, na př. navštívil jsem barona Coubertina, sebe ne o mnoho staršího II. 31 m. ne o mnoho staršího než já, nebo jenž nebyl o mnoho starší než já. Nepřirozeně zní i gen. kvalitativní ‚slečna smutných vzpomínek' I. 66 m. se smutnými vzpomínkami. Jinou takovou zvláštností autorovou napodobenou podle staré češtiny je plurál u jmen abstraktních, na př. otec byl zbožných povah I. 46, tmy houstly I. 333. Přechodníky jsou autorovým oblíbeným prostředkem stilistickým, ale užívá jich ještě po starším způsobu, kdy se holdovalo pohodlným formám absolutním, na př. do Heřm. Městce přijda, stavuji se na hřbitově I. 27 m. přicházeje (zde ovšem by bylo lépe užíti věty se slovesem určitým); prvním pokojem projda, vešel jsem do pracovny I. 203 m. prošed; kníže pohlédna na mne poznal mne I. 241 m. pohlédnuv, a podobně i jinde.

K tomuto seznamu třeba připojiti ještě několik odchylek, jež jsou jakýmisi zvláštnostmi autorovými, na př. nové došliny I. 129; mětiti I. 163 (to se latinská pravidla, plná výjimek a učeností, mětila: mátla, pletla), utvořené patrně mechanicky k staročes. 2. os. měteš od matu, másti; tehdoba I. 108 a j. m. v těch, v oněch dobách; kapitála II. 34 a j. m. hlavní město; sedmistoletý II. 11 m. sedmisetletý; v následcích něčeho m. pro (oba zemřeli za vojny v následcích svého obětavého rakušáctví podvýživou I. 436, v následcích toho II. 115, III. 71 a j.); kolostroj I. 255, III. 5 m. stroj (či kolotoč?); soudobně I. 379 m. zároveň; prosvícení mužové I. 492 m. osvícení, vzdělaní; zúčastnívati se I. 494, 511 m. účastnívati se; rádi píšíváme I. 8 m. psáváme; přiuzpůsobení II. 26 m. přizpůsobení. Stará slova otcovský, otcovství nahrazuje autor zbytečnými novotvary otecký I. 125, 149, 162 a j., otectví I. 255; starší zlatitý je nahrazeno novým zlatistý I. 124 atd. Také ve vazbách se najde několik zvláštností: H. měl na vůli tomuto nedostatku odpomoci I. 318 m. měl vůli, chtěl; ve přímém blízku Berlína II. 8 m. přímo u B., hned u B.; mému tchánu byla smrt Albertova velikou ranou I. 502 m. pro mého tchána; nesměli jsme býti hostitelům dlouho s obtíží I. 390 m. obtížní, na obtíž. Afektovaně znívá spojka ‚aniž', kladená často m. prostého ‚ani' v postavení nedůrazovém, na př. tenkráte aniž později I. 273, žádné péče aniž ošetření I. 287, vysokého učení agrárního aniž lesního nebylo III. 55 a j.; popletena je na str. I. 292 věta: nikdy jsem od těch dob aniž od těch dob neměl... Strojeně také působí oblíbený autorův způsob nahrazovati slovesný výraz jmenným, na př. hloh, po létech (!) poražený, protože věkem sešlý I. 63 m. který byl poražen, protože byl...; byla velká

zima, ačkoli v červenci I. 391 m. ačkoli to bylo v č. a pod., někdy dokonce na újmu srozumitelnosti: z víka udělali jsme dvířka na provázkách jakožto veřejích I. 49. Tuto zálibu v konstrukcích jmenných rozvinul autor dokonce v celý systém a vytvořil si zvláštní způsob kombinovaného členění větného, jež má patrně vyhovovati jeho snaze po stručnosti a jež se obráží také v jeho originální interpunkci. Někdy ovšem vznikají z toho spojení nepřirozená, nelogická zeugmata a pod. Na př.: A. M., posléze už za republiky vrchní státní návladní (!) v Praze a známý nejvíce z procesu Hilsnerova, syn kosteleckého poštmistra, jenž toho roku vstupoval do tercie I. 71; bratři Pražákové, dva z nich později gymnasijní ředitelé ve Vys. Mýtě a na Král. Vinohradech I. 85; (B.) se setkal se svým kolegou, také milým žákem mým, doktorem Františkem Parčem, nebožtíkem I. 269, atd. Při takovém složitém a mnohdy násilném spojování větných členů vznikají ovšem často anakoluty a chybné atrakce, na př.: dnes je vysokoškolským profesorem v Brně a učenec vynikající I. 263; přítel vzácného, ba z nejvzácnějších druhů I. 161, a pod. Autor na škodu svého díla užívá hojně slovesných adjektiv na *-ší, -vší,* která jsou ještě méně lidová než cokoliv jiného, na př.: žena překročivší už zenit svého věku I. 96 m. která překročila; s matkou zatím do Prahy přibyvší I. 361 m. jež přibyla; osm těch let, sladkých i trpkých, vtiskne pečeť lidem studovavším na všechen jejich život I. 68; ba dokonce: rodina vyjedší princům vstříc I. 257 (přechodník je *vyjev!*) m. která vyjela atd.

Několikrát se vyjádřil autor strojeně z přemrštěné snahy vyhnout se nesprávnosti »přebroušením«, na př. výučba I. 350, 408 m. učení, vyučování; prostředky na usnadněnou české účasti II. 105 m. na usnadnění; jeho přičiněním stal se Hlahol táborský z prvních českých sborů pěveckých I. 139 m. jedním z prvních sborů; bude tomu 100 let, co spatřila světlo světa z prvních žen I. 504 m. jedna z prvních žen, atd.

Z pádů se těší zvláštní pozornosti autorově genitiv (viz už nahoře gen. komparativní). Tak se přes slušnou míru užívá gen. záporového místo akusativu, na př. od příbuzných ničeho nečekejte I. 179, pod. I. 272, 518, 492 a j. Napodobením záporného tvaru vzniklo spojení: sotva bylo nějaké práce původní, které by ... I. 376, a otázka: bylo pak divu, když ... ? I. 131 m. byl div; ve větách: ‚sám přece jiného nejsa nežli Čech' I. 182 a ‚neměli kdy mysliti na jiného nežli na studium' I. 185 je vynecháno zájm. *nic* (na nic jiného). Nesprávně je užito genitivu místo akusativu ve spojeních: (věc) nalezla obecného souhlasu I. 496, (vědomosti) dovedly mu zjednati naprostého respektu žactva I. 425,

vyjma okamžitého a dočasného zaopatření I. 223. Naopak zase stojí akusativ místo genitivu: většinu svých cest jsem využil literárně I. 271; úcta, kterou si plně zasloužil I. 317; vážiti si přátelství Eliščino I. 495 (jindy správně). Dativ m. akusativu je ve větě: až nám všem bude hlava brnět I. 253. Podobně stává často instrumentál místo nominativu v doplňku, na př.: způsob, jakým se to stalo, není mi sympatickým I. 481; klasickým (?) v té příčině byly jeho výklady I. 319 a j. Nevhodným způsobem se vyjadřuje doplněk jmenným tvarem adjektivním: je to přirozeno u národa I. 358, třídy jsou sraženy a tmavy I. 371, bylo mi nápadno, jak I. 418, (záhada) je příliš namahava (!) II. 26 atd.; dokonce i do přívlastku vloudil se někdy jmenný tvar, zvláště u zájmena sám: na sama ředitele I. 265 m. samého, a pod. jinde, paní ředitelovu I. 310 atd.

Je tuším zřejmé, že valná většina těchto nedopatření vznikla proto, že se autor v praxi živému jazyku v mnohých věcech odcizil, třebas se ho v teorii sám dovolává. Snad ho vedla ke všem těm zvláštnostem snaha, aby si vytvořil svůj osobitý a výrazný styl; avšak jistě nelze ho podezírati z ledabylosti a lhostejnosti k mateřskkému jazyku, neboť je mnoho jiných míst, slov i rčení, která plynou krásně, čistě česky a dokazují, jak pečlivě autor svůj jazykový cit tříbil a vzdělával. Ukazuje to i nepatrný počet výrazů nečeských, a to je v našich poměrech jistě hodno uznání. A k tomu jsou to vesměs výrazy, proti kterým se už dlouho marně bojuje, protože pronikly už i do řeči mluvené, na př. přirozeně I. 15 a j. místo ovšem; až na některé výjimky I. 80, 159 a p. m. s některými výjimkami, vyjímajíc něco; v přemíře bujnosti I. 114, a pod. I. 158, 316 m. v nadbytku, v přílišné bujnosti a pod.; dotyčný profesor I. 130 a pod. jinde m. onen, příslušný a pod.; zmíněný I. 38, 50, 96 atd. m. jmenovaný, řečený, dotčený; hráti roli, úlohu I. 20, 55 a j. místo býti významný, míti význam; vyslovení Němci I. 160, hodnostáři třeba ne vysloveně dvorní III. 25 m. rozhodní, nepochybní, nepochybně, právě a pod.; aristokratická rodina tou měrou výlučná I. 186 m. odlišná, odchylná (či osamocená?); což bylo vyloučeno II. 55 m. nemožné; pojmy trochu přehnané I. 195 m. přemrštěné, upřílišené (jindy správně); poměr odvislosti I. 238 m. závislosti; docíliti I. 243 a j. m. dosáhnouti; kapitola, kterou prodělávají lidé I. 304 m. prožívají; omezovati se nač II. 47 a j. m. spokojovati se něčím nebo zůstávati, přestávati na něčem; jak jsem přišel k té cti I. 443 m. jak se mi dostalo, dostává té cti; vysvědčení vykazuje mravné chování chvalitebné I. 77 m. udává; vyvolati projev I. 497 m. způsobiti, dáti mu vznik; směrodatný II. 113 a j. m. rozhodující; na-

hlížeti, že I. 281 a j. m. uznávati; protokol, do něhož zanášeny spisy a dopisy II. 147 m. zapisovány, zaznamenávány; cílevědomý II. 283 m. účelný; věc krajně důležitá II. 229 m. svrchovaně; ohleduplné a taktní jednání II. 264 m. šetrné, jemné; stůl málo na psaní zvyklý I. 300 m. psaní zvyklý (na téže stránce: opatrnost, jíž nebyl jsem zvyklý). Z knihy tak rozsáhlé je to tedy seznam relativně dost chudý. Rozšířiti jej mohu jen o jeden galicismus nebo dva: (události) i ještě dnes zdají se mi důležitými nebo poutavými. Ale nejsou jimi I. 70 m. nejsou, nejsou takové; a snad také: tam jsme jich měli čtyři (t. pokoje) I. 38.

Větší volnosti si dopřává spisovatel v mluvnici české, v tvarosloví i hláskosloví. K chybám, jež byly již dříve vytčeny jako stopy lidového usu, třeba ještě připojiti ze skloňovávní tyto odchylky: statě I. 483, 490 a j. m. stati, s tvářema I. 373 m. s tvářemi, 2. sg. účele II. 99 m. účelu, býti přítomen kandidátově zkoušení I. 406 m. kandidátovu. Hojně chyb proti pravidlům české mluvnice je ve sklonění zájm. ‚týž‘: v tomže obchodě I. 22, 208 a j. m. v témž (správně na str. I. 209), za tímže stolem I. 244, a pod. I. 159 m. týmž, těchže slov I. 162 m. týchž, v těchže dobách I. 294 a j. m. v týchž, mezi těmitéž stěnami I. 69 m. týmiž atd. Také u zájm. ‚já’ se matou tvary ak. a dat. sg., na př. mně m. mne I. 70, m. mě I. 415. U zájm. ‚on‘ jest ak. m. gen. ve výraze: psal jsem doň (deníku) I. 103 m. do něho, a gen. ‚jich‘ často stává místo přivlastňovacího ‚jejich‘ na př. šaty, jichž trosky I. 22, a pod. často. Několik chyb se najde také v časování sloves, především v 3. pl. a v přechodníku; tak se tu čte: vlasy šediví I. 24, s hlavami už šedivícími I. 61, plesnivící starci I. 61, myšlenky se vrací I. 102, co princové umí nebo neumí I. 235, a pod. I. 210, (vojáci) krvácí I. 3, chybí věci I. 286, přihází se podobné věci II. 63, mizící I. 368 a j., staví II. 24 (od slovesa stavěti!), uvádí II. 59, tlící I. 324. Chybné jsou infinitivy najati I. 280, zaujati I. 180, 472, podjati se II. 15, 146 m. -jmouti; místo výrazu ‚chtě nechtě‘ I. 79, 109, ‚chtíc nechtíc‘ I. 98, 210 se doporučuje tvar ‚chtěj nechtěj‘. Dost nedopatření je také v měkčení hlásek při časování: smísený I. 99 m. smíšený, zohyzďujícím I. 137 m. zohyžďujícím, očisťovací I. 138 m. očišťovací, ujařmění I. 185 m. ujařmení, jáma neohražená I. 100 m. neohrazená, běřu I. 394 m. beru a pod. Nespisovný je analog. útvar ocitnouti se I. 187, 505 a často m. octnouti se.

Strojená je vokalisace předložek a předpon, na př.: ke starému učiteli I. 31, ke příbuzným I. 384, ve zlaté Praze, ve slavnostním čísle I. 54, ve přízemí I. 63, 287, ve městě I. 68, 69 a j., ve třídě

I. 77, 118, ve chlévě I. 94, ve dlouhém kabátě I. 102, ve druhém roce I. 124 a j., ze Ženevy I. 476, ze dřívějších partií I. 146, ode které I. 349, pode které I. 118, přese své příjmy I. 116, ke své nelibosti I. 143, ke své lásce I. 261; odebíral jsem časopis I. 180 a j., otevíral I. 108, 136 a j. Zbytečně se vkládá *e* také do příč. nedotekla se I. 182.

Mnoho odchylek od Pravidel a rozličných nedůsledností je v pravopise. Autor píše na př. Komeniolog I. 118, Vánoce, Velikonoce I. 99, ale štědrý večer I. 240 a j. (m. Štědrý večer), o dušičkách I. 423 (m. o D.), popelka I. 27 (m. Popelka); opomenul I. 43, II. 69, 113 m. opominul; zapomětlivý I. 43, 317, rozuměji I. 337, skromě I. 161 m. -mně-; tamnější I. 184 a j. m. tamější (tak I. 240, 497); úřadní I. 425 m. úřední; náplasť I. 429 m. -t; drobýtek I. 45 m. drobítek, svižný I. 67, 322 m. švižný (tak I. 54); jedině I. 33, II. 54 m. jediné; prostranný I. 38 m. -aný; snažší I. 294, II. 41 m. snazší (tak I. 293); řiditel I. 124 a j. m. ředitel (tak I. 146). Četné odchylky od Pravidel jsou také v kvantitě: poprve I. 119 (m. po prvé), namahati se I. 143, pomahati I. 397 a j., přemahati I. 397, namahavý II. 26, vyrovnavací I. 186, zastance I. 187, ocitati se I. 301, II. 39 a j., lahve I. 411, bohda II. 27, kralevič I. 244 (m. králevic), šef I. 243, realný I. 225 a j. (I. 450 reálný), tchýně I. 26 a j. (I. 389 tchyně), dvéře I. 64 a j. (I. 398 dveře), nakládač I. 96, sténati I. 128, za mláda I. 226, přispívatel I. 274, úsilovný I. 281, II. 168, zapřísahal II. 197, donášeč II. 258, prořídlý I. 61, řídčeji II. 45 a j., mateří I. 30, v létech I. 26 a j. (I. 115 v letech), před léty I. 38 a j., gymnásium I. 176, atd. Vedle toho zůstalo v knize dost tiskových chyb a nepřesností v interpunkci; také pořádek slov bývá nepřirozený.

Nerad bych však vzbudil tímto podrobným výčtem chyb a odchylek zdání, že spisovatel snad z ledabylosti zanedbal náležitou péči: je to podrobný seznam chyb z díla, jež má přes 1200 stránek, a bilance není tedy nejhorší. Žijeme už bohužel v takové době, že absolutní jazyková dokonalost literárního díla je u nás jen zbožný sen, a jazykový kritik musí s jistým uspokojením přijímat i díla, jejichž jazyk je aspoň relativně dobrý. A za takové dílo pokládám také Paměti J. S. Gutha-Jarkovského. Nechci tím ovšem říci, že bychom se snad měli s dnešním stavem našeho jazyka už nadobro smířit: zdokonalovat a tříbit jej musíme stále a ona absolutní čistota a krása jeho nám musí být konečným cílem. Dnešní literární jazyk je už lepší, než býval u generací starších (na př. Hálkovy), pokrok jakýsi jistě nastal. Nedostatky, které v jazyce dosud zbyly, mají kořeny hlubší, a musí se tedy *až ke kořenům*. Na to ovšem nestačí pouhé referáty ani Naše řeč:

na to bude třeba radikálních změn v celém systému, jímž se dosud jazyku mateřskému učili žáci i jejich učitelé. A dosáhne-li se zde nápravy, bude také možno rychlejším a jistějším postupem jíti za naším krásným cílem, k jazykové dokonalosti.

Jiří Haller.

Z NAŠICH ČASOPISŮ:

Příspěvky »K české konjugaci« uveřejnil O. Hujer v 56. ročn. Listů filologických (356—61). První část je věnována nářečním tvarům přít. č. slovesa *býti:* 1. os. *su, nejsu* (na Moravě, v Čechách v nář. polenském, polnickém, podkrkonošském a ještědském), a podobně *seš, nejseš, seme, sete,* objevující se, kde sloveso *býti* je samostatné (neříká se nikde *šel su, šel seš),* jsou tvary vzniklé podle sloves 1. tř., jako *nesu, neseš* atd.[1]) Část druhá se týká sloves *museti, moci, chtíti,* jež, jsou-li slovy nesamostatnými, určujícími (s infin. slovesa jiného) jen způsob nějakého slovesného děje (tedy slovesy modálními), objevují se v tvarech oslabených, jako *musme, muste* (v nář. ještědském, též u N. Postřekova), stč. *móž, móžmy (móžme), móžte,* nč. *můžme* u Semil (pod. i v slovenštině, srbštině, ruštině v nářečích), stč. *chcmy (chcme), chcte,* v dv. č. *chcvě, chcta.* Oslabenost těch tvarů má původ v jejich nesamostatnosti a obdobu ve změnách sloves *sollen, wollen, mögen* a *müssen* v němčině a lat. *velle, posse* v jazycích románských.

Bujný oř je mluva naše. *Právě mne upozorňuje uhlíř, abych nezapomněl, že nyní jest nejvhodnější doba na usklepnění uhlí; uskladnění uhlí v létě je pro obě strany nejpohodlnější, neboť navagonování v době kampaně naráží na různé obtíže. Nebožtík profesor Tacl se tak rozčiloval, že obchodníci naloďují a vyloďují zboží, a rozhorleně prohlašoval, že jsme zcela pak oprávněni také vyhrncovat polévku a natalířovat si maso. Konečně proč ne? Vždyť tolik vlaků se už vykolejovalo, co vojska se ve válce vyvagonovalo! A nezuří právě boj o zaknihování pozemků? A když peníze se zaúčtují a krajiny se vyobrazí, proč bychom nemohli vinkoustovat pero, zaklíčovat dveře a v létě se rozkabátovat? Bujný oř je mluva naše.* Bp. (Lid. nov. 14. srp. 1929.)

DROBNOSTI.

BOHATOST JAZYKA (J. Š.) se neměří počtem slov, již proto ne, že není jazyka, v kterém by všecka slova byla sebrána a mohla tedy býti počítána. Slovník živého jazyka nikdy nemůže býti úplný, poněvadž v něm slov nových

[1]) Tvar *sete* jsem slyšel r. 1879 v Žiželicích u Chlumce n. C. Dnes, pokud vím, již tam nežije; zanikl vlivem školy a spisovného jazyka, jako zanikly i staré tvary *utec, utecte,* které jsem v téže době slýchal v blízkém Král. Městci. Z.

stále přibývá a slov starých z rozličných příčin stále ubývá; a slovník jazyka mrtvého nemůže býti úplný, protože není mrtvého jazyka, v jehož zachovaných památkách by se objevovala všecka slova, která měl, dokud byl jazykem živým. Bohatost jazyka se nedá určovati ani tím, dovede-li zvláštními slovy vystihovati větší či menší počet významových odstínů. Čech rozlišuje významy *řezati, krájeti, stříhati,* ale čeština není proto o nic bohatší než němčina, protože Němec dovede, je-li třeba, při svém jediném slově *schneiden* ony významové rozdíly vystihnouti jinak, právě tak, jako Čech při svém jediném slově *jeti* dovede podle potřeby vystihnouti rozdíly, které Němec rozlišuje slovy *reiten* a *fahren.* Proto je otázka, je-li čeština jazyk bohatší či chudší než němčina, velmi zbytečná, abychom neužili slova jiného. Jsou mezi národy rozdíly v bohatosti a hojnosti pojmů a představ, které vyjadřují svými slovy; to jsou ovšem rozdíly, které se také velmi nesnadně dají měřiti, ale i ty rozdíly by asi mizely, kdybychom po té stránce měřili národy stojící na stejném stupni osvětového vývoje a v stejných životních okolnostech. A každý národ se už stará sám, aby dovedl svým jazykem tak nebo onak vystihovati všecky pojmy a představy svého myšlenkového světa.

DÁLE (J. R.). Proč by se nemělo říkati *jíti, čísti, pracovati, jeti, mluviti, poslati* atd. *dále,* opravdu nevíme. Brusy, pokud víme, takových zápovědí nemají, stará čeština se podobným rčením nevyhýbá, ani mluva lidová, a tak opravdu nevidíme jiné příčiny, proč bychom měli mluviti jinak, než že Němci říkají stejným způsobem *weiter.* Brusy docela správně zamítají rčení jako *pokračovati v cestě, v jízdě* a radí, aby se říkalo *jíti, jeti dále* a pod., ale přece stále slýcháme na př. na zastávkách elektrické dráhy, jak průvodčí, upraviv kolejnice, dává řidiči pokyn k *další* jízdě slovem »pokračuj«. 17. února jsme čtli o zoufalém pochodu členů Nobilovy výpravy na severní točnu po ledových pláních a dočtli se, jak ubohý Malmgreen »odmítal pokračovati v cestě«, jak »pro těžké omrzliny nemohl pokračovati«, anebo jak »nemohl dále pokračovati« (při tom jsme si vzpomněli na rčení *míjeti kolem* 13, 156); proč nemohl jíti dále? A budeme-li se slova »dále« báti *dále,* budeme se muset na konec ohlédnouti po něčem, čím nahraditi staré *a tak dále.*

NA SMÍCHOV (M. K.). Žádný skutečný Pražák neřekne, že má byt v Smíchově, ve Vinohradech, nebo že byl před týdnem ve Zbraslavi, že se odstěhuje do Smíchova, do Vinohrad, pojede do Zbraslavi; každý říká *na Smíchově, na Smíchov* atd. Takových osad, při nichž se užívá místo obvyklých předložek *v, do* předložky *na,* je v našich zemích veliké množství. Odkud tato odchylka pochází, nebývá vždy jasno; někdy se tím naznačuje směr nahoru (do kopce, proti toku řeky nebo potoka), někdy směr na bývalý hrad a pod. Ale i my pokládáme za násilí páchané na jazyce, vnucovati mu předložky neobvyklé. A chodí-li se z Č. Třebové odjakživa *na Parník, na Lhotku,* bydlí-li se *na Parníku, na Lhotce,* nevidíme, proč by se to bez násilí mělo měniti ve výrazy s předl *v, na.*

NAZNAK. »Pozorný čtenář«, kterému s námi budou jistě vděčni i naši ostatní čtenáři, poslal nám poučení, odkud je doklad z Komenského, jejž jsme uvedli na str. 29. Je z Labyrintu světa (9, 12, ve vyd. brněnském sv. 15, 215, 13). Poutník v odstavci »Vypsání lodí« popisuje loď, jako by v ní viděl »vůz ležatý, hřbetem znak, ojem (= ojí; míněn je zde stožár) ... zhůru do povětří strmící«. Výklad tohoto místa není snadný; jeho východištěm musí býti poznání, kterou stranu vozu, zdali hořejší či dolejší, naznačuje Komenský slovem hřbet. Poznámka brněnského vydání slova »hřbetem znak« vykládá »hřbetem dolů«, hřbet mu tedy je strana hořejší, což není nemožné, představíme-li si tehdejší vůz krytý; a hřbetu vozu v tomto smyslu by mohl odpovídati spodek lodi. Nám je hřbet vozu ta jeho část, na níž jsou upevněna kola a co je s nimi spojeno, ta část, jíž se v poutníkově představě podobá svršek lodi; na něm poutník spatřuje všelijaké věci (»opratě, provazy, šle, váhy, brdce, oje, nápravy, klanice a sochory rozličné, vše jinák než při formanském fasuňku«), které mu připomínají, co se spatřuje ne na svrchní části vozu, nýbrž ve spojení s tím, co jsme nazvali jeho páteří.

POLSTROVANÉ ŽIDLE. V loňském ročníku jsme na str. 191 psali, jak některým našim novinářům a spisovatelům dnes již nestačí poctivé české slovo *vycpaný*, a jak podle vzoru něm. slova *gepolstert* českým čtenářům vykládají o vypolštářovaných sedadlech. Ale i to je p. feuilletonistovi Národní (!) politiky ještě příliš české, a proto napsal v příl. k č. 32. ze dne 2. února, jak »*polstrované židle* obklopily stůl«. Že tam do hovoru částí ženské a mužské toalety zasahují také *holinky* (srv. str. 19), přidáváme jen tak mimochodem.

RÝŽE (R. J.). K naší zmínce o indických slovech v češtině (42) ptá se nás pilný čtenář, není-li snad také slovo *rýže* z Indie. Je asi na správné cestě, ale pravdu snad má jen z části. Rýže (Oryza sativa) je plodina vypěstovaná při nejmenším již před více než třemi tisíciletími ve Vých. Indii, ale evropské její jméno, lat. (středověké) *risus* n. *risum,* it. *riso,* střněm. *rîs,* nněm. *Reis* atd. pochází z řec. *orydza* r. ž., *orydzon* r. stř. Řekové ovšem poznali rýži z východu, a slovo, kterým ji jmenují (a které se ovšem objevuje teprve u pozdních spisovatelů) je asi v nějaké souvislosti s jejím jménem indickým. To zní s sanskrtě *vrîhih* (r. m.); řecké *dz* však asi svědčí, že Řekové rýži poznali odněkud z Íránu, ne přímo z Indie. Stind. kmen *vrîhi*- by zněl v hláskách staroír. *vrîzi-;* v řec. *o* na začátku slova vězí asi pův. *v,* kterého stará řečtina neměla. Český tvar *rýže* r. ž. (v staré době též *rýž* r. m.) je obměna německého slova *rîs* (něm. *s* se objevuje v starší češtině nejčastěji jako *š, ž,* na př. *Žibřid* z něm. *Sîfrid, žula* z něm. *Sohle;* tak také v cizích slovech, která k nám přešla přes Německo, na př. *žehnati* z lat. *signare,* něm. *segnen, žok* z lat. *sacus,* něm. *Sack atd.;* v. Gebauer, Hist. ml. 1, 485).

Odpovědný redaktor: prof. dr. Josef Zubatý.
Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.